

Sonsöz

Homi Bhabha, 2008 sonbaharında, Cambridge'den telefon edip Harvard Üniversitesi'nde ünlü Norton derslerini verip veremeyeceğimi nazikçe bana sorduktan on gün sonra, ayrıntıları konuşmak üzere New York'ta öğle yemeği yemek için buluştuğumuzda, bu kitabın fikri, bölüm bölüm olmasa da duygu ve niyet olarak aklımdaydı.

Duygu olarak: On yıldır hayalini kurduğum, dört yıldır yazdığım *Masumiyet Müzesi* romanımı iki ay önce bitirip İstanbul'da istediğim gibi yayımlamıştım. Kitabın onca siyasi dertten sonra Türk okurlarınca karşılanışından çok memnundum. *Masumiyet Müzesi*'nin yalnızca ele aldığı ve hikâyesini anlattığı çevrenin benzerliği yüzünden değil, “geleneksel roman” ya da “19. yüzyıl romanı” dediğimiz biçimi kullanışı yüzünden de ilk romanım *Cevdet Bey ve Oğulları*'nın dünyasına bir geri dönüş olduğunu hissediyordum. Sanki otuz beş yıllık romancılık serüvenim birbirinden farklı, çeşit çeşit duraklara uğrayarak kocaman bir daire çizmiş; başladığım yere geri dönmüştüm.

Ama hepimizin bildiği gibi, geri döndüğümüz yer asla başladığımız yer değildir. Bu anlamda romancılığım bir daire değil, bir spiralin ilk halkasını çizmişti sanki. Yaptığım bu uzun edebi yolculuğun kafamda bir resmi de vardı ve bu konuda konuşmaya, uzun bir yolculuktan geri dönmüş ve bir yenisine coşkuyla hazırlanan biri gibi istekli ve hazırdım.

Niyet olarak: Ama roman yolculuğumu, uğradığım durakları, roman biçiminin ve sanatının bana öğrettiklerini, bana dayattıklarını ve bu sanatın sınırlarını ve onunla kavgamı ve ona olan bağlılığımı kuramsal bir düzeyde değil, kişisel bir macera olarak anlatmak istiyordum. Öte yandan derslerin kişisel hatıralar ya da kendi gelişimim üzerine değil, roman sanatı üzerine bir deneme, bir çeşit düşünme olmasını istedim. Roman konusunda bildiklerimden ve öğrendiğim en önemli şeylerden yapılmış bir bütündür bu kitap. Romanlar hakkında bana en önemli görünen şeyleri kısaca söyledim. Küçüklüğünden de anlaşılacağı gibi bu kitap

bir roman tarihi değil elbette. Roman sanatını anlamak için ara ara onun tarihine baktım, ama asıl derdim romanın üzerimizdeki etkisi, daha özel olarak romancıların nasıl çalıştıkları ve buna çok yakın olarak nasıl yazdıklarıdır. Roman okuru olarak tecrübem ile roman yazarı olarak tecrübem iç içe geçmiştir. İnsan romanı en iyi, büyük romanları okuyarak ve tabii kendi de, o büyük romanlar gibi bir şey yazmaya çalışarak öğrenir. Nietzsche'nin "sanattan söz etmeden önce, insan bir sanat eseri yaratmaya çalışmalıdır" anlamındaki sözü bazan bana doğru gelir.

Bu kitap, kendi roman okuma ve daha çok da roman yazma deneyimim üzerine kurulmuştur. Tanıdığım, kimisi arkadaşım, başka romancılara göre kendimi roman ve edebiyat kuramıyla daha çok ilgilenen biri olarak görürüm. (Bu merakım, elli yaşından sonra Columbia Üniversitesi'nde ders vermeye başlayınca, bir işe de yaradı.) Ama bu kitap roman kuramlarıyla konuşarak, hesaplaşarak, onlarla tartışmalara girme isteğiyle değil, kendi kişisel deneyimimi ifade etme isteğiyle yazıldı.

Bakış açım, bugünkü roman anlayışıma çok yakın. Yirmi iki yaşımdayken bir gün birdenbire aileme, yakınlarıma ve tanıdıklara "Ressam olmayacağım, romancı olacağım!" deyip ciddiyetle ilk romanım *Cevdet Bey ve Oğulları*'nı yazmaya başladığımda, herkes, belki de beni bekleyen korkunç gelecekte (okuru sınırlı bir ülkede insanın romancılığa bütün hayatını vermesi!) korumak için uyarıyordu beni: "İnsan yirmi iki yaşında hayatı tanımaz Orhan, yaşın ilerlesin, hayatı, insanları, dünyayı tanı, o zaman yazarsın romanını!" (Tek bir roman yazmak istediğimi zannediyorlardı.) Bu sözlere hiddetle içerler, herkese şunu söylemek isterdim: Romanlar hayatı, insanları tanıdığımız için değil, başka romanları, roman kuramını tanıdığımız ve bu kitaplarla bu kitaplar gibi konuşmak istediğimiz için yazılır.

Şimdi otuz beş yıl sonra ise, iyi niyetli yakınlarımla görüşlerine yakın hissediyorum kendimi. Son on yıldır romanlarımı, hayatta gördüklerimi, hayatın, dünyanın, yaşadığım yerin nasıl bir şey olduğunu ifade edebilmek için yazıyorum. Bu kitapta da öncelik, roman kuramının, edebi kuramın dediklerinde değil, kendi deneyimimde oldu. Ama pek çok yerde kendi deneyimimi, başkalarının çok bilinen metinleri, gözlemleri üzerinden ve hatıra yazar gibi değil; söyleyeceklerime bir mantıkla biçim vererek ifade ettim.

Bakış açım romancılığımın en son vardığı aşamayla sınırlı değil elbette. Yalnızca son romanım *Masumiyet Müzesi*'ni yazarken roman sanatı hakkında ne düşündüğümü değil, her romanımdan edindiğim tecrübeyi, bilgiyi anlattım bu konuşmalarda.

1974'te yazmaya başladığım ilk romanım *Cevdet Bey ve Oğulları*, oldukça muhafazakâr bir şekilde, 19. yüzyıl romanını, *Buddenbrooklar*'ı ya da *Anna Karenina*'yı örnek almıştı kendine. Daha sonra heyecanla, modernist ve deneysel olmaya zorladım kendimi. İkinci romanım *Sessiz Ev*'de, Faulkner'dan Virginia Woolf'a, Fransızların Yeni Romanı'ndan yeni Latin Amerikan romanına etkiler vardır. (Herhangi bir yazardan etkilendiğini reddeden Nabokov'un aksine, bu etkileri abartarak konuşmanın özgürleştirici ve burada yapmak istediğim gibi öğretici olduğuna inanırım.) Eski deyişle “kendi sesimi”, Borges ve Calvino gibi yazarlara kendimi iyice açarak buldum. İlk örnek, tarihî romanım *Beyaz Kale*'dir. Elinizdeki kitapta, bütün bu yazarlardan, bu deneyimlerimin ışığında söz ettim. İlk romanım gibi bir hayli otobiyografik olan, ama asıl kendi sesimi bulduğum roman *Kara Kitap*'tır. O romanı yazarken bu kitaptaki “olay örgüsü” kuramımı sezmiş olmalıyım. Aynı şekilde, bu kitaptaki “gördüğünü kelimelere geçirmek ve kelimelerin anlattığını aklımızda resimleme” konusundaki dikkatlerimi *Benim Adım Kırmızı*'ya borçluyum. Ama ben hep okurun görsel hayal gücüne seslenen bir yazar oldum ve roman sanatının –Dostoyevski'nin sarsıcı karşı örneğine rağmen– görsellikle çalıştığına inandım. *Kar* roman ve siyaset, *Masumiyet Müzesi* de roman ve temsiliyet konularında düşünmeme yol açtı. Bu son romanımı yazarken, bütün bu tecrübelerimin iç içe geçtiğini de hissettim. Yeni bir romanı yazarken, bütün eski romanlarımızın deneyimi, o ciltlerin kalabalığı yardım eder bize, hatta destek olur. Ama ilk romanımızın ilk cümlesini yazarken hissettiğimiz gibi, roman yazarken hep yapayalnızızdır da.

2009 Ekimi'nde Homi Bhabha ile New York'ta buluşmaya giderken, aklımda bu konuşmalara örnek olacak iki kitap vardı. Birincisi, E. M. Forster'in artık modasının geçmiş olduğunu düşündüğüm *Roman Sanatı* adlı kitabıydı. Üniversitelerin İngiliz Edebiyatı bölümlerinden dışlanarak, yazmanın ruhsal ve felsefi bir şey olarak değil, bir zanaat olarak ele alındığı yaratıcı yazarlık bölümlerine sürülmüş olan bu kitabı yeniden okuduktan sonra, eski itibarına

kavuşmasını istedim. Diğer kitap ise, Macar eleştirmen-filozof György Lukács'ın Marksist olmadan önce yazdığı *Roman Kuramı* adlı denemesidir. Bu kitap ayrıntılı bir roman kuramı olmaktan çok, insanoğlunun ruhsal olarak roman gibi bir aynaya –özel bir yapısı olan bir ayna– neden ihtiyaç duyduğunu anlamaya çalışan felsefi ve hatta antropolojik ve şaşırtıcı bir şekilde şiirsel bir denemedir. Romandan bahsederken aslında bütün insanlıktan ve özellikle modern insandan derin bir şekilde bahsedebilen o kitap gibi bir kitap yazabilmeyi hep istedim.

Kendinden bahsederken yavaş yavaş bütün insanlıktan bahsedebileceğini derinlemesine sezen ilk büyük yazar Montaigne'dir elbette. 20. yüzyılın başında modern romanın görüş açısı tekniğinden başlayarak günümüze kadar geliştirdiği başka pek çok teknik buluş sayesinde, biz romancılar ilk işimizin kahramanlarımızla özdeşleşmek olduğunu artık anladık sanırım. Bu kitapta ben de Montaigne tarzı bir iyimserlikten güç aldım: Kendi romancılık deneyimimden, roman yazarken ve okurken aslında neler yaptığımdan içtenlikle söz edebilirsem, bütün romancılardan ve genel olarak roman sanatından söz edebileceğime inanma iyimserliği bu.

Ama tıpkı biz romancıların bize benzemeyen kahramanlarla özdeşleşebilme yeteneğimizin bir sınırı olması ya da otobiyografik kahramanlarımızın ancak bir noktaya kadar bütün insanlığı temsil edebilmesi gibi, benim denemeci yazar iyimserliğimin de bir sınırı olduğunu biliyorum. Forster ya da Lukács roman sanatından bahsederken, görüşlerinin 20. yüzyıl başı Avrupa merkezli olduğunun altını çok fazla çizmezlerdi, çünkü yüz yıl önce roman sanatı, herkesin o zaman bildiği gibi, zaten bir Avrupa –ya da Batı– sanatıydı. Şimdi ise roman, bütün dünyanın sahiplendiği ve kullandığı bir edebi biçim. Son yüz elli yılda romanın girdiği her ülkede geleneksel edebi biçimleri kenara iterek nasıl hâkim biçim haline geldiği, bunun milli devletlerin hakimiyetlerinin kuruluşuyla koşutluğu bitip tükenmez bir konudur. Artık dünyanın her köşesinde, kendilerini edebiyat ile ifade etmeye çalışanların büyük çoğunluğu roman yazıyor. İki yıl önce Şanghay'daki çalışan yayıncım, bana her yıl genç yazarlardan on binlerce roman müsveddesi geldiğini, okumaya yetişemediklerini anlatmıştı. Durumun bütün dünyada artık aynı olduğunu düşünüyorum. İster Batı'da, ister Batı dışında, edebiyat ile iletişim artık romanla kuruluyor. Belki de bu yüzden

günümüz romancıları, hikâyelerinin ve kahramanlarının bütün insanlığı temsil etme yeteneğinin bir sınırı olduğunu seziyorlar.

Aynı şekilde bu konuşmalarda kendi romancılığımın da bir sınırı olduğunu farkındayım. Okur bu kitabın, roman yazma ve kitap okuma geleneği zayıf olan bir ortamda, 1970'lerin Türkiye'sinde, kendi kendini yetiştirmiş, el yordamıyla bulabildikleri ve babasının kütüphanesindeki kitapları okuyarak romancı olmaya karar vermiş, yarı Batılı yarı Doğulu bir yazarın bakış açısından yazıldığını umarım unutmaz. Görmek, tasvir etmek, kelimeleri hayalimizde resimlere çevirmek konusundaki gözlemlerimin ise, benim resim aşkımla sınırlı olmadığını, roman sanatının en genel özelliğine işaret ettiğini düşünüyorum.

Kitaba adını veren Schiller'in makalesini yirmili yaşlarımda ilk okuduğumda "saf" bir yazar olabilmeyi kuvvetle istemiştim. O zamanlar, 1970'lerde, Türk romancılarının en sevilenleri, en güçlüleri, kırlarda köylerde geçen yarı siyasi yarı şiirsel romanlar yazıyorlardı. Hikâyeleri şehirde, İstanbul'da geçen saf bir yazar olabilmek o yıllarda bana gerçekleştirilmesi bir hayli zor bir "ideal" olarak görünmüştü. Harvard'da Sanders Tiyatrosu'ndaki konuşmalarımın sonra sık sık sorulduğu için ("Orhan Bey, siz 'saf' bir romancı mısınız, yoksa 'düşünceli' bir romancı mı?") benim için ideal durumun, bir romancının aynı zamanda hem "saf" hem de "düşünceli" bir ruha sahip olması olduğunu söyleyeyim.

Columbia Üniversitesi'nin Butler Kütüphanesi'nde "karakter" ya da "olay örgüsü kuramı" gibi konularda biraz araştırma yaptıktan sonra, kitabın büyük çoğunluğunu başka kaynaklardan ve kitaplardan uzakta, hatırladıklarına güvenerek yazdım. 2009 Şubatı'nda Hindistan'da, Racastan'da uçak seferleri dünya ekonomik buhranı yüzünden iptal edildiği için, Kiran Desai ile tuttuğumuz bir arabayla, Joisalmer ile Jodhpur arasındaki sarı çölde ilerlerken, Schiller'in makalesini bir kere daha okuduğumu ve sıcakta elinizdeki bu kitabın hayalleriyle serap görür gibi çoştüğümü hatırlıyorum. Bu konuşmaları Goa'da, Venedik Üniversitesi'nde Mayıs 2009'da ders verirken, Yunanistan'da, Spetses Adası'nın karşısındaki kiralık bir evde, New York'ta ve İstanbul'da yazdım ve Harvard Üniversitesi'nin Widener Kütüphanesi'yle, Stephen Greenblatt'ın Cambridge'deki kitaplarla dolu evinde bitirdim. Romanlarıma kıyasla bu

kitabı –belki de konuşma havasını önde tuttuğum için– hiç zorlanmadan yazdım. Bu yüzden havaalanlarında, otellerde, kahvelerde (Flaubert’in Rouen’indeki, Sartre ile de Beauvoir’ın da 1930’larda buluştukları Metropole Kahvesi’nde) defterimi çıkarıp, bir saatte hem konunun içine girebiliyor hem de birkaç paragrafı kolaylıkla, mutlulukla yazabiliyordum. Tek sorunum, her konuşmanın 45-50 dakika olması zorunluluğuydu. Roman yazarken, konuyu zenginleştiren yaratıcı fikirler ve vazgeçilmez ayrıntılar gelirse aklıma, en sonunda o bölümü uzatabilirim. Ama konuşmaların zamanla kısıtlı olması, beni kendi kendimin acımasız eleştirmeni ve editörü yaptı.

Kitabın İngilizcesini okuyarak akıl veren Kiran Desai’ye, sayısız fikir ve önerisinden yararlandığım dünya edebiyatı âlimi ve dünyanın bütün kitaplarını okumuş olan David Damrosch’a ve sıcak misafirperverliğiyle Harvard Üniversitesi’nde bana kendimi evimde hissettiren Homi Bhabha’ya çok teşekkür ederim.

İstanbul, Mart 2010